

BUITEN

6^e JAARGANG N°. 9.

ZATERDAG 2 MAART 1912.

Foto Aug. F. W. Vogt.

SPAKENBURG. MEISJE IN SPAKENBURGSCHER KLEEDERDRACHT.

INHOUD:

DE STERRENHEMEL IN MAART, DOOR A. A. N. . . . . BLZ. 100
 DE VOORHISTORISCHE BEVOLKING VAN EUROPA, DOOR F. 100
 DE PATRIJS, DOOR A. B. WIGMAN, GEÏLLUSTREERD BLZ. 102—103
 SPAKENBURG EN BUNSCHOTEN, DOOR S., GEÏLL. BLZ. 99 EN 104—106
 ROÏ-ROÏL'S, DOOR M. C. KOOIJ-V. ZEGGELEN, GEÏLL. BLZ. 107—108
 DIEREN EN PLANTEN IN HET OUDE VOLKSGEBRUIK, IN
 VERBAND MET ENKELE FEESTEN, DOOR FOLKLORUS . BLZ. 108
 AMSTERDAM. DE OUDEZIJD'S KOLK. ILLUSTRATIE. 108
 HOORN. BASRELIEF IN DEN GEVEL VAN EEN DER DRIE
 Z.G. BOSSUUISJES AAN DE SLAPERSHAVEN. ILLUSTR. 109
 PRIMITIEVEN, DOOR G. 110
 TYPHA'S (LISCHDODDEN) IN WERKING, DOOR D. J. VAN
 DE VEN, GEÏLLUSTREERD 110

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Alle kopij ook die met illustraties, zoomede afzonderlijke illustraties (fotografieën, teekeningen, enz.), gelieve men te zenden aan de redactie, **Rokin 74—76, Amsterdam.** Duidelijke naam en adresvermelding wordt verzocht ook achter op de foto's.

De uitgevers verzoeken beleefdelijk dit blad te noemen als men naar aanleiding van eene advertentie, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet.

Het auteursrecht voor den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de Wet van 28 Juni 1881, Stb. No. 214.

DE STERRENHEMEL IN MAART.

HET volgende overzicht geeft den stand der Sterrenbeelden in den vooravond (omstreeks 8 uur):
 Zenith: Giraffe, Lynx;
 Noorden: Kleine Beer, Cepheus, Draak, Zwaan;
 Oosten: Groote Beer, Boötes, Hoofdhaar van Berenice, Jachthonden, kleine Leeuw;
 Zuidoosten: Beker, Leeuw, Sextant, Waterslang;
 Zuiden: Schip Argo, Eenhoorn, groote en kleine Hond, Kreeft, Orion, Tweelingen;
 Zuidwesten: Vloed Eridanus;
 Westen: Driehoek, Perseus, Ram, Stier, Wagenman, Walvisch;
 Noordwesten: Andromeda, Cassiopeia, Hagedis.

De Melkweg loopt te acht uur van het Zuiden naar het Noorden en bereikt in het Westen een hoogte van 60° boven den horizon.

Er zijn drie *Algolminima* waarneembaar, namelijk den 9^{en} te 1 uur na middernacht, den 12^{en} te 10 uur en den 15^{en} te 7 uur. De veranderlijke ster *Mira Ceti* is langer zwak gebleven dan ik verwacht had. Het is de vraag, of zij nog voor het bloote oog zichtbaar zal worden vóórdat zij „heliakisch ondergaat” („Buiten” VI, N°. 5), d.i. in de avondschemering verdwijnt. Het maximum der lichtsterkte wordt tegen half Mei verwacht, maar kan ook 1 Mei al wel optreden. Het is in elk geval door de nabijheid tot de zon onwaarneembaar; ik houd het echter niet voor geheel onmogelijk, dat de ster tijdens de ringvormige zonsverduistering van 17 April e.k. een oogenblik te zien zal zijn: dat zou een tamelijk curieuse waarneming zijn.

De *tijdsvereffening* neemt deze maand sterk af; de zon is 1 Maart 13 minuten bij de klok achter, den 31^{en} nog maar 4.

Het *Zodiakaallicht* zal deze maand bij afwezigheid van maanlicht, d.i. dus van den 5^{en} tot den 20^{en}, na zonsondergang gemakkelijk in het Westen gevonden kunnen worden. Half Maart is er ook vrij goede kans voor de waarneming van het *Oppositielicht* (*Gegenschein*), dat zich dan op de grens der sterrenbeelden Leeuw en Maagd bevindt. Ik heb dit zwakke schijnsel de laatste jaren nooit gezien, ofschoon ik er verscheiden malen in zeer heldere maanvrije nachten ijverig naar gezocht heb.

De zon bereikt den 20^{en} Maart het *lentenachteveningspunt*, en passeert den evenaar; de zomer is in aantocht, wat zoo al niet dadelijk aan de temperatuur, dan toch wel aan de langere avonden te merken is. Zoowel „evenaar” als „nachteveningspunt” wijst op het even lang zijn van dag en nacht, maar dit moet niet letterlijk worden opgevat. Er zijn twee omstandigheden die maken, dat wij zoowel 's morgens als 's avonds altijd langer zonlicht genieten, dan men zou opmaken uit de plaats der zon in haar jaarlijksche baan. Dit is in de eerste plaats daaraan te danken, dat de zon geen lichtend punt maar een bol is, en in de tweede plaats aan de straalbreking in den dampkring. De zonnenschijf heeft een straal van 16', zoodat de bovenrand nog zichtbaar is, als het middelpunt al een kwart graad onder den horizon gedaald

is. De straalbreking werkt in dezen zin, dat alle hemellichten hooger aan den hemel lijken te staan, dan zij zich werkelijk bevinden. Op 45° hoogte is het verschil maar 1', maar in den horizon klimt het tot 37'. Is het middelpunt der zon dus 16' + 37' = 53' onder de kim, dan ziet men den bovenrand in de kim. Het voordeel der 53' beteekent ongeveer 6 minuten in tijd: met dit bedrag wordt elken dag gemiddeld de zonsopkomst vroeger, de ondergang verlaat.

Mercurius kan in het einde der maand als avondster gezien worden. De grootste Oostelijke elongatie is weliswaar niet bijster groot (19°), maar het jaargetijde is voor de waarneming zeer gunstig, daar in de lente de ekliptika 's avonds steil op den Westhorizon helt (zie „Buiten” IV N°. 36).

Venus is nog als morgenster zichtbaar, maar verdwijnt toch langzamerhand in de zonnestrallen.

Mars is nog den geheelen vóóravond waarneembaar: de planeet gaat den 16^{en} Maart drie kwartier na middernacht onder. De rechtlopende (Oostwaartsche) beweging brengt haar in den loop der maand uit den Stier in de Tweelingen. De middellijn neemt van 7°5 tot 6' af, en ook de helderheid wordt steeds minder.

Jupiter wordt nu gemakkelijk aan den morgenhemel waarneembaar, en komt half Maart al vóór 1 uur na middernacht op.

Saturnus is deze maand nog als avondster zichtbaar: de planeet gaat den 16^{en} te ongeveer half elf onder.

Ook nu reeds wil ik de aandacht vestigen op de hoogst merkwaardige *ringvormige zonsverduistering*, die den 17^{en} April e.k. even na den middag in het Zuiden van ons land te zien zal zijn. Hoewel er onzekerheid heerscht zoowel ten aanzien der plaatsen, waar men het verschijnsel het best kan waarnemen, als met betrekking tot de breedte van den zonnering, die op het oogenblik van „centrale eklips” nog rondom de maanschijf zal overblijven, zoo is het toch met zekerheid te zeggen, dat het verschijnsel zeer interessant zal zijn, ook voor iemand, die slechts met zijn belangstellende oogen is gewapend. Het is de vraag of er zich iets van de *corona*, dien nog steeds geheimzinnigen stralenkrans, vertoont zal; maar daar een enkel oogenblik de zwarte maan aan den hemel te zien zal staan, rondom door een fijnen schitterenden zonsrand omgeven, zal dat zeker een prachtig schouwspel opleveren. Ook al zou dit randje nog 1" meten — de ruimste, en ongelukkig ook de waarschijnlijkste schatting — dan blijft er misschien van het zonlicht niet meer dan één tienduizendste deel over, zoodat de duisternis naar alle waarschijnlijkheid zeer aanzienlijk zal zijn.

Ten gerieve van hen, die den 17^{en} April naar Zuid-Limburg zouden willen gaan, diene, dat het verschijnsel het beste zichtbaar is op een lijn, die men trekken kan van een punt, 4 K.M. ten Westen van Maastricht gelegen, naar een punt, dat 3 K.M. ten Zuiden van Sittard ligt. Zoals gezegd is, bestaat er eenige onzekerheid in de ligging dezer lijn.

Nog wil ik opmerken, dat de „centrale lijn” verder naar het Noordoosten over Duitschland en Rusland loopt, en verder naar het Zuidwesten over België, Parijs (St. Germain), Spanje (Oviedo) en Portugal; in deze richting wordt de eklips steeds mooier, d.i. meer totaal.

De verduistering van 17 April e.k. is de fraaiste, die Nederland in afzienbaren tijd gezien heeft, of zal zien. Zij is belangrijker dan de eklips van 15 Maart 1858, waarover indertijd Prof. Stamkart een „kaart met beweegbaar figuur, benevens kort berigt” in den handel bracht. Het is sommigen lezers misschien bekend, dat de eklipsen zich na een periode van 18 jaar en 11 dagen, nauwkeuriger 6585 dagen en 8 uur (den *Saros*) bijna onder identieke omstandigheden herhalen, *echter niet op dezelfde plaats van waarneming*, daar de aarde zich in de acht uren 120° omdraait, en dus, uit de zon gezien, na één *Saros* een ander werelddeel zich op de vóórzijde der Aarde bevindt.

Na drie *Sarossen* (19756 dagen of nagenoeg 54 jaar en 33 dagen) is de oorspronkelijke plaats van waarneming weer vóór, en zoo is het, dat Nederland, dat zich nu op 17 April 1912 voorbereidt, wel de eklips van 15 Maart 1858 zag, maar niet die van 25 Maart 1876 (zichtbaar in de Stille Zuidzee en in Westelijk Canada), en evenmin die van 6 April 1894 (zichtbaar in China en in Oost-Siberie).

A. A. N.

DE VOORHISTORISCHE BEVOLKING VAN EUROPA.

HET begrip voorhistorisch is zeer vaag. Gewoonlijk verstaat men er al datgene onder, wat geschied is vóór het begin der schriftelijke overlevering. Of eigenlijk de dingen die in tijdsorde voorafgaan aan het oudste, dat ons in geschrifte gemeld is. Eene onduidelijke en willekeurige onderscheiding natuurlijk! Immers is niet bij benadering uit te maken, wat al of niet in de oudste bronnen vermeld wordt. De berichten over hetgeen ver in het historisch verleden terug ligt, zijn altijd vaag en mythisch gekleurd. Wat zij noemen heeft gewoonlijk wel bestaan, doch zag er geheel anders uit dan het ons geschilderd wordt. Zoo hebben wij bijvoorbeeld eene zelfs tamelijk rijk te noemen litterarische traditie omtrent de oorspronkelijke bevolking van Griekenland, en wat daarvan verteld wordt laat zich wel overeenbrengen met de vondsten door opgravingen verkregen. Doch uit de schriftelijke berichten alleen zouden wij ons dat volk toch nooit zoo hebben voorgesteld, als wij nu, dank zij de opgravingen, doen kunnen.

Moet die oorspronkelijke bevolking nu voorhistorisch genoemd worden?

Nog veel moeilijker is die vraag te beantwoorden, als het volken geldt, waarvan alleen de naam en wellicht een enkele daad, bv. eene verhuizing, medegedeeld wordt. In de praktijk heeft de term „voorhistorisch” dan ook een zeer verschillende beteekenis, al naar het verband, waarin hij gebruikt wordt. Zeer vaak zal er een ouderen toestand van een bepaald volk mee bedoeld worden, die essentieel verschilde van dien, waarin wij het leeren kennen; dus bijvoorbeeld bij een landbouwend volk, den tijd, dat het nog geen vaste woonplaatsen had. Geldt het niet een volk, maar een land, bijvoorbeeld Engeland, dan noemt men de bevolking voorhistorisch, die er gewoond heeft vóór de ons bekende er kwam. In dien zin ongeveer gebruikten wij den term ook aan het hoofd van dit opstel.

Er bestaan verschillende gronden om aan te nemen, dat de Europeesche volken, die wij bij name kennen, zooals de Germanen, de Kelten, de Italikers, hunne voorgangers geenszins hebben verdreven of uitgeroeid, doch er langzamerhand mede vermengd, soms zelfs er in zijn opgegaan. De vraag naar de voorhistorische bevolking van Europa krijgt daardoor iets pikants; het wordt de vraag naar den aard van het bloed, dat wellicht ook in onze eigen aderen stroomt. Niemand toch die op den bodem van het oude Europa geboren is, is van vreemde smetten vrij.

Wij willen daarom onze lezers in kennis stellen met de theoriën van den Engelschen geoloog W. Boyd Dawkins, en er eenige beschouwingen aan vast knoopen, die echter niet kunnen pretendeeren meer te zijn dan vermoedens en gezichtspunten. Dawkins is een leerling van Huxley en werd als zoodanig onlangs uitgenoodigd, een voordracht te houden op den gedenkdag zijns meesters. Hij ontwikkelde bij die gelegenheid theoriën, die hij in hoofdzaak reeds lang geleden had opgesteld, doch wier vorm in den loop der jaren door de ervaring aanmerkelijk gewijzigd is. In de oogen der Fransche geologen, wier opvattingen Dawkins niet altijd deelen kan, is hij te conservatief. Omgekeerd vindt hij hen natuurlijk weer te radicaal.

De rede, door Dawkins gehouden, staat als artikel in de „Journal of the Royal Anthropological Institute” afgedrukt. Hij begint met de behandeling der vraag, tot welken tijd de oudste menschelijke overblijfselen of werktuigen, die wij bezitten, gerekend moeten worden. Zooals men weet worden in de geschiedenis der aarde vier hoofddeelen onderscheiden, die naar hun rangnummers de primaire, de secundaire, de tertiaire en de quaternaire tijd genoemd worden. Elk tijdperk wordt weer in geologische perioden verdeeld. Zoo het quaternaire in het alluvium, waarin wij leven, en het daaraan voorafgaande diluvium, toen de tegenwoordige rivierdalen gevormd werden.

De gletschers van het Skandinavisch gebergte en van de Alpen kwamen toen beurtelings ver naar beneden en trokken zich terug, zoodat Europa in die periode een zeer afwisselend en van het moderne geheel verschillend klimaat had. Tijdens het diluvium werd Europa bewoond door menschen, die zich van puntig maakte, doch niet gepolijste, vuursteen wapenen bedienden, en die nog niet bekend waren met aardewerk en geen huisdieren bezaten. Wat geologisch het diluvium heet, valt samen met wat in de archaeologie het palaeolithicum, de oudere steentijd, genoemd wordt.

Voor de eerste helft van den quaternairen tijd staat de aanwezigheid van den mensch dus vast. Doch hoe was het in den tertiairen? Onze landgenoot prof. Eugène Dubois vond op Java een paar skeletdeelen van een dier, dat volgens hem tusschen den mensch en den grondvorm der hoogere apen instond, en dat hij daarom pithekhantropus (aapmensch) genoemd heeft. Dawkins is het met hem eens: dit wezen moet wegens zijn opgericht gang meer tot de menschen dan tot de apen gerekend worden. De handen, niet meer door de voetbeweging in beslag genomen, konden voor meer ingewikkelde verrichtingen gebruikt worden, en werkten dan ontwikkelend op de hersenen. Echter rekent Dawkins de geologische omgeving, waarin de pithekhantropus gevonden werd, tot de oudere lagen van het diluvium. Een tertiaire mensch kan hij dus niet genoemd worden.

Dawkins past in deze kwestie eene eigenaardige redeneering toe. De zoogdieren, die wij kennen, hebben niet altijd bestaan. Zij zijn voorafgegaan door soorten, die tot hetzelfde geslacht behoorden, en die later zijn uitgestorven. Men vond in dien tijd dus wel de geslachten, die wij kennen, doch niet onze soorten. Nog vroeger treft men zelfs die geslachten niet meer aan; alleen verdere bloedverwanten: de familie- en orde-genoten. Nu vervalt de tertiaire tijd volgens Dawkins' inzicht in drie deelen:

1^e. het Eoceen. De orden en families der zoogdieren, die wij kennen, bestonden toen reeds, doch in exemplaren, die niet tot de hedendaagsche soorten of geslachten behoorden.

2^e. het Mioceen. Wij vinden hier zoogdieren van de ons bekende geslachten, doch tot andere soorten behoorend.

3^e. het Pliocene. Hier treden voor het eerst de ons bekende soorten op, hoewel ze tegenover de sedert uitgestorven soorten nog verre in de minderheid zijn.

Eerst in het Diluvium, dus in den quaternairen tijd, worden de hedendaagsche zoogdiervormen talrijker dan de sedert uitgestorven. Uit dezen stand van zaken trekt Dawkins de volgende conclusie: Daar de ons bekende vormen der zoogdieren niet vóór het Pliocene optreden, is het niet aan te nemen, dat het met den mensch wel het geval zou zijn. Wij mogen dus niet hopen,

in lagen, ouder dan het Pliocene menschelijke overblijfselen of werktuigen te vinden. De waarschijnlijkheid doet echter vermoeden, dat de mensch zich ook in die periode nog niet ten volle ontwikkeld heeft, en dat zijn tertiaire voorvaders nog niet heelemaal mensch genoemd mogen worden.

In aardlagen van ontwijfelbaar tertiair karakter heeft men vuursteen gevonden, die niet slechts niet gepolijst waren, doch ook niet toegespitst. Uit de krassen, die er op voorkomen, meenen sommige geleerden, met name de Fransche, te mogen opmaken, dat dit de alleroudste menschelijke werktuigen zijn: steenen, nog niet voor het gebruik gereed gemaakt, doch om hun toevallig geschikte vorm in gebruik genomen. Daar tegenover beweren anderen, dat de krassen op deze zoogenaamde eolithen zeer goed door aanraking met de natuurlijke omgeving of met het ploegijzer der boeren ontstaan kunnen zijn. Dawkins schaaft zich aan hunne zijde.

Het vraagstuk den eolithen wordt op 't oogenblik druk besproken; de leek doet dus goed, een afwachtende houding aan te nemen.

Dawkins komt nu tot de oudste menschenrassen, wier bestaan ontwijfelbaar is. En weder komt hij tot interessante gevolgtrekkingen door de resultaten der Zoölogie er bij te halen. De fauna van het Diluvium hangt samen met de klimatologische verhoudingen. Europa stak toen hooger boven de zee uit dan nu; de kust werd gevormd door de zoogenaamde honderd-vademen lijn, die een goed eind westelijk van het tegenwoordige Frankrijk en Engeland loopt. De Noordzee was land, Engeland was met het continent verbonden en Europa hing op twee plaatsen, bij Gibraltar en bij Sicilië, met Afrika samen. Het klimaat was aanvankelijk warm en vochtig, en Europa had een sub-tropische flora en fauna. Op dit „tijdperk van den hippopotamus” volgde dat van den mammoth: vochtig en koud; vervolgens dat van het rendier: droog en koud.

De gletschers hadden toen hun grootste uitbreiding, en een groot deel van Europa had een arktische fauna.

Nu is het volgens Dawkins niet zoo gegaan, dat de zuidelijke fauna met het invallen der koude geleidelijk van het noorden terugweek, om voor een noordelijke plaats te maken; langen tijd en over groote uitgestrektheden, hebben dieren van de beide klimatologische typen naast elkaar geleefd. De hyaena's wier holen Dawkins in Engeland vond, hadden blijkbaar zoo wel noordelijk als zuidelijk wild verslonden. Uit een zoölogisch oogpunt kan men dus het Diluvium in twee gedeeltelijk samen vallende periode verdeelen: een oudere zuidelijke en een jongere noordelijke. De eerste omvat Spanje, Italië, Frankrijk en de zuid-oostelijke helft van Engeland. De noordelijke rijkt tot aan de Alpen en Pyreneëen.

De Fransche geleerden verdeelen den palaeolithischen tijd, dat is dus de twee laatste derden van het Diluvium, uit het oogpunt der kultuurgeschiedenis bekeken, in verscheidene onderdeelen. Dawkins verwerpt die groepeerings niet, doch meent er twee hoofdtypen in te kunnen aanwijzen, die men kan aanduiden als de kultuur der dalbewoners en die der holbewoners. De eerste is klaarblijkelijk de oudste en meest primitieve; de holbewoners staan reeds veel hooger. En let men op de zoölogische vondsten, die naast de artheologische gedaan zijn, dan blijken de dalbewoners chronologisch te behooren bij de zuidelijke fauna en de holbewoners bij de noordelijke.

Wij mogen niet vergeten dat een theorie als die van Dawkins slechts een voorloopig karakter draagt. Het is best mogelijk, dat ze op den duur niet houdbaar blijkt. Aanvaardt men haar echter onder voorbehoud, dan is het niet te ontkennen, dat zij sterk op de phantasie werkt. Immers alsdan zou uit een geologisch-anthropologisch oogpunt Europa twee groepeerings vertoonen, die op elkaar gevolgd zijn, en waarvan de eerste ook tijdens de heerschappij van de tweede heeft nagewerkt:

Eerst vormden Italië, Spanje, Frankrijk en de Zuid-Oostelijke helft van Engeland eene eenheid tegenover het overige Europa. De zuid-westelijke groep hing samen met Noord-Afrika en Zuid-Azië.

Later was geheel Europa ten Noorden der groote scheidingsgebergten, Alpen en Pyreneëen, een eenheid tegenover het Middellandsch zeegebied. Het Noorden hing samen met Noord-Azië.

Het is toch merkwaardig, dat die verhoudingen van duizende jaren geleden, nog heden zijn op te merken. Voelt zich niet ook nu nog West-Europa, met inbegrip van Italië, verschillend van en eenigermate tegengesteld aan Duitschland, Oostenrijk en de Slavenlanden? In taal, in zeden, in instellingen, in begaafdheid vooral. En eindigt toch ook weer ons vertrouwde West-Europa niet bij de gebergten? Spanje kunnen wij er nu wel buiten laten, doch ook Italië heeft iets vreemds in dingen, waarin zich Franschen, Engelschen en Duitschers verwant voelen. Op 't oogenblik valt de vergelijking beslist ten nadeele van het Zuiden uit, doch men weet dat de verhouding eenmaal omgekeerd is geweest. De landen om de Middellandsche zee hebben hun eigen kultuur gehad, door Azië beïnvloed en naar West-Europa overgebracht, doch met een eigen karakter, zoo goed als de moderne beschaving, die van West-Europa uitgaat, dat heeft.

Wij onthouden ons om meer dan een reden van het uitwerken dezer gezichtspunten. Zij zouden er te pretentius door worden. Moge ieder, die zich voor deze dingen interesseert, er bij denken wat hij wil. Dat is immers het goed recht van den leek! De phantasiën der wetenschap zijn, nog minder dan hare resultaten, bestemd om in de boeken verborgen te blijven. F.

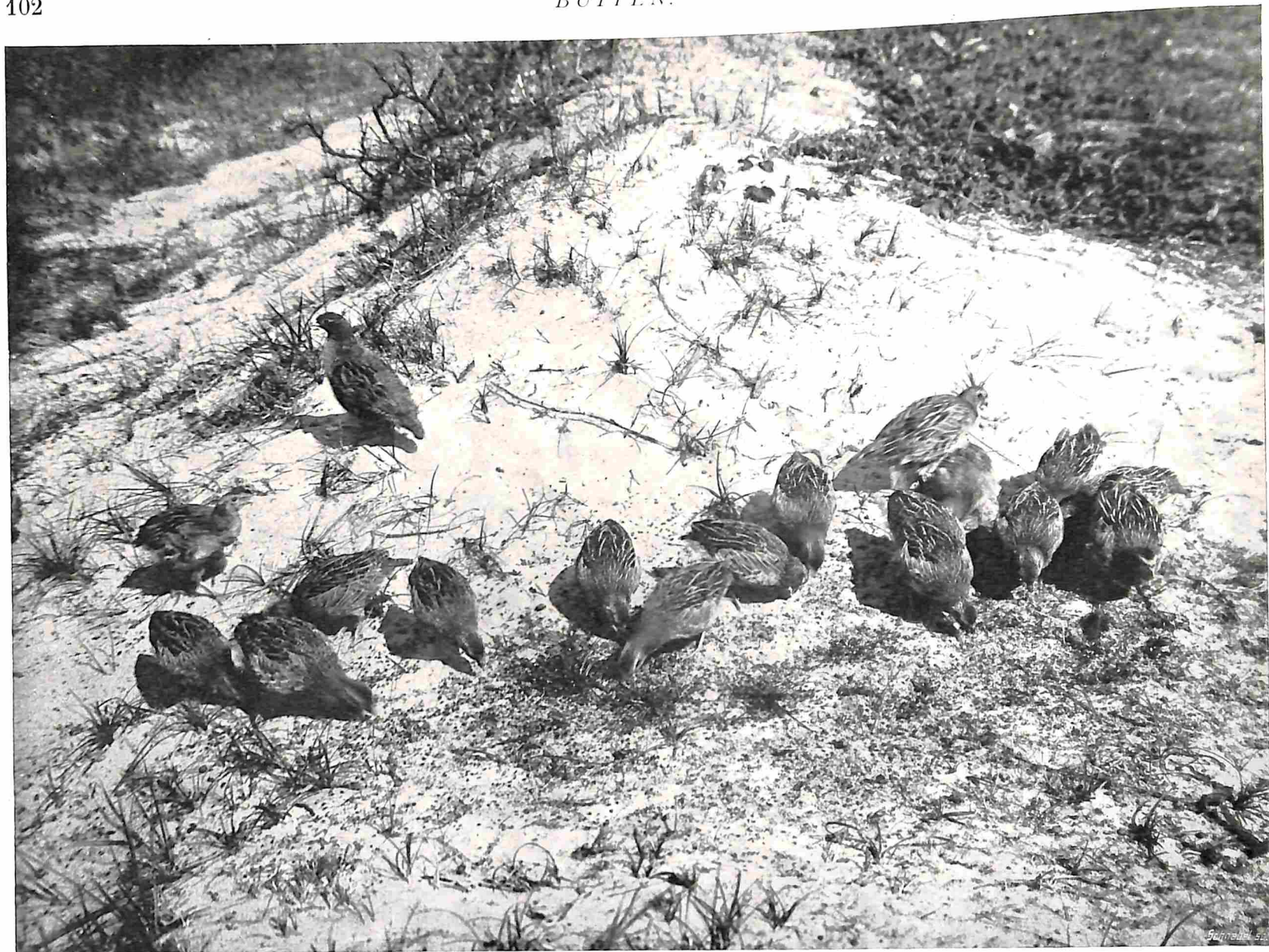

Foto R. Teje.

EEN KLUCHT PATRIJZEN IN DE DUINEN BIJ ZANDVOORT. (JONGE PATRIJZEN VERGEZELD DOOR DEN OUDEN HAAN).

DE PATRIJS.

„TOUJOURS perdrix!” luidt een bekende spreekwijze, en in gedachten zie ik al een chique Fransch heertje of een gracieus Françaisetje vol verachting den neus optrekken voor een blijkbaar in hun oogen zoo alledaagsche kost. Hoe de Franschen aan zoo'n vreemd gezegde zijn gekomen, (ze scharrelen trouwens meer met patrijzen-spreekwoorden; denk maar eens aan het „Faute de perdrix, on se contente de cailles”, wat zooveel beteekent als: „Bij gebrek aan brood eet je korstjes van pasteien”) begrijp ik niet, want ik kan me bezwaarlijk voorstellen, dat men ginds zooveel hoenders op tafel krijgt, dat men er beu van wordt, en ten slotte geblaaserd uitroept: „Hè, die eeuwige patrijzen....”

En ik vermoed, dat de meesten van mijn lezers en lezeressen ook niet al te zeer geplaagd worden met dat delicate wildbraad, dat in Frankrijk dagelijks op tafel schijnt te komen, en dat de meeste Hollandsche menschen slechts van hooren-zeggen kennen, niet omdat het niet lekkerder zoude zijn dan hazen of konijnen, maar omdat patrijzen aanmerkelijk duurder, en in verhouding ook veel kleiner zijn.

De patrijs is een vogel, die eigenlijk ieder weer meer of minder bekend is, al is 't dan alleen maar uit de Camera Obscura, waar Teun de Jager er in de Schoorlsche duinen jacht op maakt, om zijn Zijtje te believen, en haar ten slotte.... enfin, de rest kent natuurlijk iedereen.

Ja, in de duinen, daar is het veldhoen, zooals de patrijs ook wel heet, thuis, en de buitengewoon fraaie afbeeldingen, die deze bijdrage illustreeren, zijn daar vervaardigd. Maar ook hier op de Veluwe, in Brabant, Utrecht, Drenthe, ja, feitelijk in ons heele land is vriend Perdix te vinden, en wanneer ge hem nog nooit anders hebt gezien dan voor de ramen van den poelier, dan ligt dat alleen dáaraan, dat ge er niet genoeg op uitgaat, en dat ge er geen moeite voor doet, zoodat ge in dit geval met recht kunt zeggen: „Mea culpa....”

Wanneer in de maand Maart de voorjaarslucht zwoeler en warmer wordt, de boomen uitbotten, en het gras groen gaat worden, dan is het met de trouwe kameraadschap, die gedurende den winter onder de patrijzenvolken heerschte, spoedig hommeles. Zij scheiden zich af tot paren, die elk een klein gebied in bezit nemen, waarop geen ander geduld wordt. Terwijl de oude hanen

den huwelijksband eenvoudig weer vernieuwen, moeten de vóórjarige exemplaren (d.w.z. zij, die den vorigen zomer uit het ei kropen) vaak hevig om een wijfje vechten. Aan dien strijd nemen ook de mannetjes deel, wien de jager in den jachttijd het wijfje wegschoot. Maar wanneer er niet te veel hanen zijn, komt alles per slot van rekening toch op zijn pootjes terecht, en nu leven ze vreedzaam en in de strengste monogamie. Een derde kan slechts een onwelkome gast zijn, die zoo spoedig mogelijk wordt verjaagd.

Is alles in den haak, dan hoort men in patrijzenstreken op een milden voorjaarsavond nu eens hier, dan weer daar den verliefden paringsroep, „girrrääääää” of „girrrääääk” klinken, waarmee de verliefde hoenders elkaar lokken. Het wijfje antwoordt met een zeer zacht, en slechts van vlakbij te vernemen „koer, koer koer...” Dat zelfde „girrrääääk” beteekent in de patrijzentaal verzamelen, en wordt vooral vaak na een jachtdag gehoord, als de dieren elkander zoeken. De angst- en waarschuwingsroep is een hard en schrill uitgestooten „ripripripripriprip....”, waarbij nog vaak het ruischende vleugelgeklapper komt, zoodat de avondwandelaar verschrikt blijft staan door dit onverwachte spektakel. Volgens enkele schrijvers zou deze roep hem den Duitschen naam van *Rebhuhn* of *Rephuhn* gegeven hebben. Anderen beweren weer, dat de naam afkomstig zoude zijn van Weinrebe, omdat de patrijs in den tijd dat de druiven rijp zijn, gaarne van de lekkere vruchten snoept. Een mooi werkje voor taalzuiveraars en taalonderzoekers om eens uit te pluizen! Laten wij liever terugkeeren tot ons paartje, dat nog in de wittebroodsweken leeft. Met den nestbouw maken zij, zooals onze eierenfoto duidelijk toont, niet veel omslag. Een natuurlijke, of een weinig uitgekrabde bodemverdieping, een gat, door den voetstap van een paard of koe veroorzaakt, is al ruim voldoende. Met eenige grasjes, halmpjes wordt het een beetje gevoerd, en klaar is Kees.

Einde April ligt het eerste ei in het ondiepe nest, en iederen dag komt er een bij, totdat het getal vol is. In den regel leggen oude wijfjes er zestien à achttien, soms zelfs nog meer, terwijl de jonge hoenders, die de zaak nog niet eerder bij de hand hadden, zelden meer dan tien of twaalf produceeren. 't Zijn mooie eitjes, zuiver peervormig, d.w.z. aan het eene einde zeer spits, aan het andere zeer stomp toeloozend. De kleur is licht koffiebruin, ook vaak groenachtig.

Meen niet, dat een patrijzenlegsel gemakkelijk te vinden is.

De meeste nesten zijn uitstekend verborgen, diep in klaver- of luzerne velden, in het hooge gras der wei- en hooilanden, in graanakkers, ook in het lage houtgewas, onder een heg, ja, we vonden er ook al eens een onder lage dennetjes, wat eigenlijk meer een fazanten-nestplaats is. Het bijzonder waakzame mannetje houdt in de buurt van de gewijde plek opmerkzaam de wacht en meldt door een korten angstroep aan het broedende wijfje ieder gevaar. Dit is weer slim genoeg, om niet door onmiddellijk opvliegen de zaak te verraden, maar loopt ongemerkt voorzichtig van het nest door de plantenwirwar, om eerst op eenigen afstand ervan op de vleugels te gaan. Dit geschiedt weer met een geraas en geweld van belang, zoodat de onervaren eierenzoeker zeker meent, daar het nest te vinden. Mundus vult decipi!

Nog neemt het wijfje soms een andere list te baat. Tegen het einde van den broedtijd blijft het bij naderend gevaar doodstil op het nest zitten, zoodat het in het geheel niet opvalt door de mooie beschermingskleuren. Soms loop je er zelfs op, zonder dat de trouwe moeder haar schatten in den steek laat. Heeft Vijverberg het vorige jaar in dit blad daar al eens niet een en ander van verteld? Geen andere vogel zit zoo vast op de eieren als de patrijs, en zoo wordt het dier niet zelden een slachtoffer van de snelle zeis of de wreede sikkel. Zijn de kuikentjes uitgekomen, dan loopen ze al dadelijk de lokkende moeder na, net als bij de kippen. Dat is werkelijk een aardig en aantrekkelijk gezicht. De vele donsballietjes trippelen op de kleine pootjes heen en weer, nu eens achter een grasbosje, dan weer in een karspoor verdwijnend, terwijl zij geregeld acht geven op iederen lokroep van de oude, die op kippenmanier in den grond krabt en scharrelt, en onvermoeibaar de kleine, nooit voldane snaveltjes wat toestopt, totdat ook zij langzamerhand leeren zelf voor den kost te zorgen, en zelfstandig beginnen te worden.

Ook de vader bemoeit zich met de jongen, wat ik speciaal daarom vermeld, omdat de meeste vaders uit het hoendergeslacht zich weinig aan hun nakomeling-schap laten gelegen liggen. Maar, zooals ik zeg, de patrijzen vormen een gunstige uitzondering. Steeds is het mannetje in de buurt, als de familie haar entomologische studies maakt, en met uitgerekte hals luistert hij naar elk verdacht geluid, dat zijn ge-oefend oor bereikt. Dat heeft Tepe op de grootste afbeelding aller-keurigst in beeld weten te brengen. Weet men echter aan de waakzaamheid van het mannetje te ontkomen, en valt men de familie plotseling op het lijf, dan gebeurt het niet zelden, dat de haan, en de hen eveneens, angstig voor u heen fladdert, de vleugels sleepend over den grond, als waren zij gebroken, kortom, alle mogelijke pogingen in het werk stellend, om u van de kleintjes weg te lokken. Grasmusschen, Kieviten, en vooral rietgorzen, doen dat ook, en haast altijd met succes.

Is de vijand ver genoeg weg-gelukt, dan verheft het paar zich plotseling in de lucht, en de kleinen hebben zich onderwijl in veiligheid weten te brengen.

Ook later, als de jongen de kleuren van de ouden beginnen aan te nemen, blijft de klucht nog bijeen, en samen wordt lief en leed gedeeld. Slechts wanneer ze al te vaak worden opgejaagd, gaan zij uit elkaar, maar vinden elkaar toch na eenige uren door herhaald lokken weer terug.

Foto R. Tepe.

NEST MET 22 EIEREN VAN DEN PATRIJS, WAARVAN ER SLECHTS
17 ZICHTBAAR ZIJN.

(EEN ZOO GROOT GETAL KOMT ZELDEN VOOR.)

Einde Augustus begint de rui, dan krijgen de jongen hun derde kled, het laatste. Dan zien ze er net uit als de ouden. In de verte schijnt het eentonig bruin te zijn, maar zie een patrijzenhaan eens van dichtbij: Ik zal er u geen beschrijving van geven. In elke poelierswinkel kunt ge ze te zien krijgen.

Alleen aan het slot nog een praktischen raad. In den winter hebben de jongen de kinderschoenen nog niet uitgetrokken, en juist daaraan kan men zien, met jonge of oude hoenders te doen te hebben. De gele zolen duiden op jonge, de grauwe op oude exemplaren.

Doet er uw voordeel mee!

A. B. WIGMAN.

Foto R. Tepe.

BROEDENDE PATRIJS IN DE DUINEN BIJ ZANDVOORT.
(HOOGST MOEILIJKE OPNAME.)

SPAKENBURG EN BUNSCHOTEN.

TEZAMEN vormen zij ééne gemeente: Spakenburg is de visschersplaats, Bunschoten het verblijf der landbouwers, de „stad”, zooals men er zegt, want dit Bunschoten met zijn dorpelijk aanzien was — tot niet geringen trots der huidige bewoners nog — een beduidende stad; de bewoners wijzen u plekken aan den buitenkant der gemeente aan, waar men niets meer bespeurt dan weiden, geboomte en hofsteden, doch welke de oude steedsche namen dragen van De Poort, de Bonte Poort enzovoort.

De weg van Baarn naar Bunschoten heet de Bisschopsweg, welke naam dan zijn oorsprong hierin vindt, dat het leger van een Utrechtschen bisschop langs dezen weg naar Bunschoten getogen is om het te belegeren. (Een ervaren historicus deelde mij later mede, dat Bunschoten in 1383 van Bisschop Floris stedelijke rechten kreeg, doch in 1428 door Bisschop Rudolf ontmanteld werd en in brand gestoken; nochtans telde Bisschop David het in 1467 nog onder de steden.) Niet veel menschen heb ik er ontmoet, geen dozijn nog op mijne wandeling er heen, wat erg weinig is, zoo ge in aanmerking neemt, dat deze wandeling meer dan twee uur duurt. Wanneer ge Baarn door zijt, volgt ge de Eem, en na een goed kwartier gaans vindt ge een partij huizen met een ophaalbrug; deze leidt u de smalle Eem over, en het landschap krijgt, hoe meer ge u van de rivier verwijderd, steeds een eentoniger aanzien; het doet u denken aan Kwadijk, Purmerend, een onvervalschte groene Sahara; alleen de sloten; dat is een verschilpunt. De Bedouïenen, Tuaregs en dergelijke kameraden der Sahara zouden voor één zoo'n Hollandsche sloot soms wat liefs willen missen.

Op een boerenwagen, die mij achterop kwam rijden, vroeg ik gastvrijheid en ontving die, en tevens ontving ik op dat instituut ook onderwijs in de Bunschoter spraak, leerde althans de eerste beginselen ervan, die mij zeer wel bevielen, zoo bemerkte ik dat men de sch. als sj. uitsprak, en Bunschoten dus Bunsjoten genoemd moet worden; omtrent een kalf, dat in den wagen teruggevoerd werd van Baarn, heette het, dat het het per „verzinning”, dat is per abuis, er heen was gebracht. Mijne beide gastheeren op den bok waren uitmuntend vriendelijke lieden, en zouden met hun ferm en karakteristiek uitzicht als aardige typen der bevolking kunnen gelden, temeer daar de een een visschersman, de ander een boer was. Beiden droegen hun werkpak, hooge zwart lakensche mouwvesten, zeer kort, de boer had zilveren knopen in twee blinkende rijen op de borst, de visscher droeg twee enorme zilveren knopen vóór aan den broeksband; bij nader bezien bleken deze knopen (grootter dan rijksdaalders) de beeltenis van Sint Joris en den draak te dragen, benevens het opschrift, „Res parvae crescunt Concordiae”. Zoo mij iets aan mijn vrienden niet beviel, dan waren het hun petten, doffe zwarte vormlooze petten, welke men daar in de gansche streek en verder, als in Putten, Nijkerk, Harderwijk eveneens, aantreft. Wellicht is het gebied dezer petten uitgebreider dan ik vermoed, en treft men ze ook elders aan, wat mij spijten zou, want het aanzien der sterke karakteristieke gezichten in die streken wordt er niet door verraaid. Terloops de opmerking van ontwijfelbaar ethnologische waarde, dat Putten als een gewestelijke uitspraak voor „petten”

moet worden aangemerkt, en die plaatsnaam zijn oorsprong in het feit vindt, dat deze stad het centrum der petten-fabricatie genoemd wordt.

Een mijner gastheeren, de visschersman, noodigde mij uit bij hem een kopje koffie te komen drinken. Van ganscher harte nam ik de uitnodiging aan, dronk twee koppen koffie met de traditioneele suikerballetjes in tegenwoordigheid van een aantal koeien, die een ferme — en naar zeggen van mijn gastheer, ook een zeer gezond — warmte in het vertrek gaven. Ons gesprek liep natuurlijk over de plaats en omstreken, mijn gastheer verhaalde mij, hoe de gemeente in hooge mate welvarend was, hoe er zoo goed als geen weiden aan andere bezitters — heeren of boeren — behoorden dan aan ingezetenen, en dezen steeds onder elkander huwden, een gebruik hetwelk het voortduren der plaatselijke gewoonten en kleederdracht in de hand werkte: prachtig oud porcelein, dat daar overvloedig voorhanden is, houtsnijwerk en curieuze fijne antieke doekjes, monumentale chiffonnières en cabinetten, dit alles blijft op die wijze in de plaats en verhuist niet naar andere gemeenten.

De schoorsteen bij mijn gastheer was een authentieke Bunschoter; een hooge kap, wel een paar meters breed, draagt op de donkerbruine lijst een rist bonte borden: op den vuursteen, een decimeter ongeveer in den grond, brandt vroolijk het hout en met een korten duw aan de haal windt de vrouw den ketting op of af, al naar gelang ze de aardappelen in den ijzeren pot, die er aan hangt, dicht bij het vuur of verder er vandaan wil hebben. De koperen tang, vuurschop, zwavelstokkenbak en dergelijke zouden een antiquair van verlangen doen blozen, en de echte Bunschoter tafel, op de uitstaande pooten, onderling door dwarsporten bevestigd, en beneden van een plank voorzien (de zogenoemde „kattenplank”) staat geflankeerd door de inheemsche stoelen met matten zittingen, midden voor het vuur aangeschoven op den rooden tegelvloer, die u de schilderijen van dergelijke interieurs door De Hoogh, Terborch en Vermeer voor den geest roept. Bij het afscheid van de vriendelijke lieden beloofde ik hun een exemplaar van deze aflevering te zenden.

Het was twaalf uur, als ik weder buiten kwam, en verder het dorp door wandelde. De huizen ter weerszijden van den weg hadden geen bijzonder cachet, tenzij dat van een algemeene welvaart. De deuren, middenin, waren met den drempel iets hooger dan de stoepen gebouwd, zoodat steeds een of twee treden beklommen moesten worden voor men kon binnegaan. (Dit is tegen de overstromingen, waaraan Bunschoten, zoo nabij de zee en zeer laag gelegen, blootstaat. In 1552 werd het zwaar geteisterd door den zoo geheeten Sint Pontiaansvloed). Ter weerszijden van de deur een venster, en boven middenin nog een enkel venster onder het vrij hooge puntdak. De kleuren der vensterlijsten en deurkozijnen zijn veelal groen, en voor de ramen ziet men horretjes in zooveel soorten en uitvoeringen als ik nog nimmer in mijn leven bij mekaar heb gezien. Die horretjes van Bunschoten — en Spakenburg — zijn ongeëvenaard, ze zijn kostelijk; het lijkt mij een zeldzame verzameling, deze leuke origineele kinderlijke schilderstukken op gaas, in hun smalle, pretentielooze omlijsting. Die horretjes van Bunschoten! Ze zijn onvergelykelijk.

Indien men spreekt van de duiven van de St. Paulskerk te London, van de steenen pijpen van Gouda, van de honden van Constantinopel, van de vrouwen van Madrid en van de cabarets van Parijs, dan mag met even groote onderscheiding gesproken worden van de Horretjes van Bunschoten. Er waren oogenblikken dat deze zoozeer mijn aandacht in beslag namen dat ik naar niets anders meer keek in het voorbijgaan. Die horretjes bij elkaar zijn een stad op zichzelf. Hier zwanen die spelevaren, zeer witte zwanen in zeer blauw water, aan den wallekant huisjes, roode huisjes met twee of drie witte vensters; ginds mannen die visschen met dikke spierwitte hengels, elders een visschersvloot van zwarte vierkante loggers met eendere koffiebruine zeilen; elders weer akkers, weilanden, wegen met geboomte omringd, bosschen, een zee, een boer, die een pijp rookt, een vrouw die haring kaakt, een kind dat op zijn witte klompjes in een blauwe weide danst. En naïef als die witte strepen zijn, die alles omlijnen, bij eene soort; bij een andere vindt men de lucht in blauwe arceering uitgevoerd, bij wederom een andere treft ge een veelheid van dikke zwarte stippen aan, overal neergezet, als een soort pointillé.

Oh! Er zijn genres, stijlen, scholen zelfs geweest in het horrenschilderen, daaraan is niet te twijfelen. Doch alle beoefenaars hadden dit gemeen: ze waren naïef, ze waren natuurlijk, zij waren origineel, ze waren kinderlijk. Soms herinneren ze u

Foto Aug. F. W. Vogt.

„BUNSJOTER” KINDEREN.

Foto Aug. F. W. Vogt.

SPAKENBURG. DE BINNENHAVEN.

aan de aanbiddelijk eenvoudige teekeningen op het Bretonsche aardewerk, soms, in de vlotte vreemde luchten en sobere huisjes nabij een water aan de Japanners, maar ze zijn logger, soms evoqueeren ze u de bonte slieren van de vlaamsche pottenbakkers, zoo simpel en toch zoo expressief aangebracht op de sombere fonds van hunne vazen, en, wat bij dit alles het genoeglijkst is, ze behooren zoo volkomen in hun omgeving, zijn zoo onvervreemdbaar een deel van de huizen, van de straatwegen, van het stadje, dat het mij toeschijnt, dat Bunschoten vrijwel staat en valt met zijne horretjes. Er zijn meer eigenaardigheden, bijvoorbeeld er loopen een massa ambulante honden rond van een groote en vunzige soort, er zijn enorm veel eenden, evenals in Volendam, er zijn huizen die nauwelijks een paar meter van de zee afstaan, er zijn ongeloofelijk aardige kinderen, maar dat alles haalt niet bij de horretjes, en mij zijn ze onvergetelijk.

Langs de dorpstraat, van deze onvolprezen horretjes vervuld, wandelde ik naar de visschersplaats Spakenburg, welke een goed kwartier gaans van Bunschoten gelegen is en bereikt wordt langs een vlakken, vrij boomloozen weg langs een stille vaart zonder schuiten. Onderweg vindt men vele hoeven, waaronder menige nieuwe, een modern ingerichte molen, twee scholen, waarvan de eerste juist toen ik voorbij kwam uitging en een honderdtal knapen en meisjes in hun aardige dracht als een troep wonderlijke poppen naar buiten zette. Die kinderen waren allerknust om naar te zien, mij leken ze ook beschaafder dan de meeste boeren visscherskinderen in andere streken. Waar in menig dorp mijn achtbare verschijning met hoongefluit en een scheldwoord door de straatjeugd begroet werd, hier trof het mij, dat men me ongemoeid voorbij liet gaan, zonder eigenlijk veel notitie van me te nemen. Enkele naar huisgaande meisjes in hun fleurige, maar ouwelijke drachten, met de zwarte nauwsluitende mutsjes om het hoofd, dribbelden arm in arm aan ristjes op hun witgeschuurde klompjes voort en groetten mij met een glimlachje; ook een enkele knaap in lange broek en klein visschersbuisje zei me vriendelijk goedendag, en ik vond dit alleraardigst van die kleuters, het deed me nu eens plezier, kinderen op het platteland te zien, die eens niet onbeschocht waren.

De visschersplaats Spakenburg trof mij in zijn geheel meer dan Bunschoten zelf; immers in Bunschoten, men moge er binnenshuis de oude voorwerpen bewaard hebben, zag men overal nieuwe huizen tusschen de oude staan; men zou zeggen, dat de welvarendheid daar schade doet aan het pittoreske van het stadje. In Spakenburg is dit anders. Het is er niet op vooruitgegaan.

(Vroeger was de haven reeds eens in een staat van verwording, maar werd in 1572 hersteld, waarvoor 6000 gld. werden opgenomen, en stelde men een tol in tot het heffen eener belasting op in- en uitgaande goederen.)

De huisjes langs de kleine kaden zijn er soms buitengewoon tekenachtig; ik zag er zeer oude, de geveltjes wat gedrongen onder de groote verweerde daken, welke, geheel met mos bedekt,

wel enorme vaalgroene mutsen geleken op de gevelgezichten.

Er zijn twee havens, een oude en een nieuwe; daar lagen een half dozijn schuiten, die met hun opstekende masten tusschen de huizen uit, den indruk van iets weemoedigs nog verhoogden. Zoo is de impressie welke ge ontvangt bij een bezoek in de eerste dagen der week; Donderdags wordt dat anders, dan komt de vloot thuis, waarvan men thans een paar dozijn schepen ver op de zee ziet, als verre voorposten daar uitgezet. Die vloot telt ongeveer 160 botters. Vroeger, nog niet zoo heel lang geleden, was het aantal 200, maar de menigmaal slechte verdienste, deed verscheidene visschers verarmen. De grootste oorzaak van dit verval is het wegblijven der haring, die vroeger van half October af tot een heel stuk in den winter de Zuiderzee bevolkte en tot vlak onder de kust gevangen werd, maar nu heel niet meer zoo ver komt. Dit is een enorme schade voor de plaats geweest; men vischt er nu veel bot en garnalen, welke bij het binnenkomen des Donderdags dadelijk aan de opkoozers van de hand gezet worden. Dan is er een druk bedrijf in de kleine plaats, een woelige menigte

mannen in hun doffe zwarte pakken en vrouwen in hun bonte eigenaardige kleeven verdringt zich op de smalle wallenkanten, en geeft daaraan een der meest karakteristieke aspecten die men zich denken kan. De minder goede vangsten van de laatste jaren hebben ook menigen jongen Spakenburger genoopt op de Noordzee te gaan varen, wijl het aldaar ontvangen monstergeld — 25 gulden — hem weer een eind den duren winter door kan helpen. In den winter zijn de visschers meestal thuis, sedert de haring ervan af heeft gezien zich door hen te laten verschalken. Ge ziet hen dan in troepjes op den zeedijk staan, al heel vroeg elken morgen; men gaat wat naar huis, werkt een weinig aan zijn gereedschap, boet netten, herstelt zijn vischwant, en de middag vindt de mannen wederom op den lagen zeedijk of wel slenterend langs de knusse haventjes. De avonden vereenigen de menschen dan, leden van vele families, maar allen natuurlijk intieme kennissen, op de zoogenaamde „Halzeventjes”, een soort van koffie-bijeenkomsten, die hun naam danken aan het uur — of liever het halfuur — waarop zij beginnen. Deze avondjes zijn in de donkere leege wintertijden vrijwel het hoofdvermaak van de bevolking; een ieder komt er, de ouden bepraten er de ervaring op het woeste element, de jongeren trachten er al mallend de gunst te verwerven der meisjes, der aardige Spakenburger en Bunschoter meisjes, die — nou, die er mogen wezen, hoor! Andere pretjes, als uitgaan bijvoorbeeld kent men er niet. Men vindt er een tweetal herbergen („harrebergen” dan,) en beide hebben nog vrijwel niets te doen, zijn des Zondags buitendien gesloten, zoodat het publieke leven er zoo goed als niet leeft. In verband met deze ontstentenis van koffiehuisen kunt ge u wellicht voorstellen, hoe een der meest opvallende eigenaardigheden der plaats is, dat het bijna onmogelijk is er geld te verteren. Wanneer ik na veel vragen eindelijk een harreberg gevonden had, bleek deze heelemaal geen harreberg te zijn, maar een

Foto Aug. F. W. Vogt.

SPAKENBURG. DORPSWEG.

kleine particuliere woning, waar de eigenaar, een oude schipper, een soort van geheimzinnig logement dirigeerde. Ik kon er wat eten en logeeren, en om u te bewijzen dat men er zijn geld onmogelijk verteren kan, deel ik u hier een paar prijzen mede. Het logies, op een goed bed met uitmuntend proper linnengoed (met kanten *entre-deux*!) kost 50 cents per nacht, de koffie wilde men mij heelemaal niet in rekening brengen, en voor zes sneden brood met boter en goede kaas vroeg men mij 10 cents samen. Als ik aan mijn hospita vroeg of het logement nog al flink winsten afwierp, antwoordde ze, dat het leven in Spakenburg niet duur was, dat zijzelve niet zooveel behoefde te betaalen voor het benodigde en zij er niet van hield zoo erg grof te verdienen. Ik keek haar niet wantrouwend aan, wat men in andere gevallen bij dergelijke verzekeringen van hospita's te doen pleegt, want dat zij niet grof verdiende, wist ik uit ervaring; dus haastte ik mij het te bevestigen. De goede vrouw was een der weinigen die de Spakenburgsche kleeding niet droeg, en ik vroeg haar naar de reden ervan; ze verhaalde mij dat ze vroeger met haar man had meegevaren, haar heele leven bijna, en in de plaatsen die zij aandeden, nu eens dit kleedingstuk, dan weder dat gekocht had, al naar er behoefte was. Zoo werd gaandeweg de eenheid verbroken, en zij had het eraan moeten geven ten slotte, wat zij zelve erg jammer gevonden had. Want ge moet weten, dat de vrouwen en meisjes daar hunne dracht niet als iets verouderds en onaangenaams beschouwen en zij liever stadskleeren zouden willen dragen; neen, zij houden van dien eigenaardigen snit en allerliefst bedrukte katoentjes, welke in Engeland worden gemaakt, naar men mij verzekerde, en nergens, voor zoover ik weet, in zulke fleurige, smaakvolle en lieve simpele dessins worden gedragen. Het paars, dat men er algemeen ziet, is onovertroffen, en lijkt mij een mode van minstens wel een eeuw her te zijn; men ziet een ieder — mannen zoowel als vrouwen — eenzelfde soort donkerblauwen zakdoek gebruiken, die met een fijne stijlvolle teekening bedrukt is, groote witte rozetten in het midden, zestien in aantal, en daaromheen een smal fraai getakt randje; dit is de zoogenaamde zestienkronendoek, hij heeft, zoo oppervlakkig gezien, iets zeer verrassends, doet u even aan Indisch batikwerk denken. In den achtermiddag nodigde de oude schipper-proprietaire mij uit een kopje koffie in hun woonvertrek te komen drinken, en ik deed dit gaarne. Deze kamer was vrij groot, en gaf u toch den indruk van een vertrek op een schip te zijn; de vloer lag wat hooger dan het belendende gangetje, en bestond uit smalle, aaneengeschoven planken, die blauw geverfd waren en op luiken geleken; de hooge kleine vensters versterkten de illusie dat men zich op een schip bevond, terwijl de kleeding van den baas en

Foto Aug. P. W. Vogt.

BUNSCHOTER VROUW.

zijn vrouw er niet minder aan toededen. De man en ik hadden onze pijpen aangestoken, de rook dwarrelde om de kleurige bloempotjes voor de hooge kleine raampjes. Tegen den namiddag was er een flinke bries op komen zetten, zij joeg rondom het huisje. Het zou men zeggen, zoo erg hoorde men haar van alle kanten. Het gevoel dat we op het water lagen, werd door dit alles nog versterkt.

— Er komt een tochtje, zei de baas, naar de vensters wijzend, terwijl hij vluchtig naar buiten keek. Ik bevestigde dit.

— Ja, kijk, zoo loopt hij, wees de man, wederom door het venster ziend, en gelijktijdig met den uitgestreken arm een weidsch gebaar makende, weidscher dan wij, landrotten, dit ooit vermogen.

— Hij gaat morgen naar Hoorn, verhaalde de vrouw mij. — naar de groote veemarkt. Honderden stuks vee vaart hij erheen.

Zij had op een toon van eerbiedige waardeering gesproken, en onderwijl had de twee en zeventigjarige schipper kalm en een weinig zelfbewust met zijn grijze hoofd geknikt, alsof hij zoo, zonder heel veel pretentie, zeggen wou: „Ja, dat doe ik, en ik doe nog veel meer, als het noodig is. Ik ben wel oud, maar versleten nog lang niet”.

De vrouw praatte nog wat, op den beteekenisvollen ernstigen toon, dien bejaarde menschen zich soms wel eigen hebben gemaakt: ze sprak wat van hun leven, het ruwe, wreede bestaan, het altijd blijde uur van zijn thuiskomst telkens weer, en de man luisterde ernstig toe, knikte nu en dan eens met den grijzen kop, waarop de formidabele hooge bontmuts in de schemering nog grooter leek en dien ouden varenskast een bijna aartsvaderlijk aanzien gaf.

Ik vroeg naar de dijken, of deze wel hoog en stevig genoeg waren, want dien morgen op mijn wandeling was het mij opgevallen, dat men daar geen andere dan betrekkelijk lage en onaanzienlijke zeedijkjes vond.

— De Noordwesten winden die zijn het kwaaiest voor ons, zei hij, — ach, de dijkes zijn wel voldoende, maar vorige week met den storm was de zee toch zoo hoog, dat de doorgang hierbovenaan de straat moest gestopt worden. We hebben toen allemaal hard eraan gewerkt, in hoofdzaak ouwe menschen, want de jonge kerels zijn op zee natuurlijk, maar we hebben het toch klaar gekregen, net bijtijds; dien avond stond de zee net een handbreed onder de bovenlijn van het dijkje.

— Kom mee, zei hij opstaand, en hij schoot zijn jekker aan, — dan zal ik u laten zien waar het was.

Wij gingen naar buiten. De wind was fel, en kwam regelrecht op ons aan, als wij den kleinen zijweg liepen naar de zee. Het was intusschen tegen zeven uur geloopt. De maan was reeds opgekomen.

Wij beklommen het dijkje, hij wees mij een doorgang van circa twee meters breed, waarachter een smal hol straatje recht op het dorpje toeliep, dat, er vlak aangesloten, als in een keul lag.

— Ge ziet, als hij hier voor gekomen was, zei hij, met een gebaar naar de huizengroepjes, — dan had het er gespannen. — En hij glimlachte met een zekere hoovaardigheid, als vleide die macht van de zee hem, die steeds in haar gezelschap geleefd had, bovenmate. Het was of hij een oude beminde vriendin prees. Hij wees mij naar de kleine frisch groene uiterwaarden, hoe daar nog vele vrij groote plassen lagen van zeewater, en toonde mij aan de hoogste dijkkranden dotted wier en verwarde hoopen afgescheurde algen.

We wandelden terug.

— Het is nogal kalm vanavond, zei de schipper, met een blik naar de zee, die prachtig groen in het maanlicht glom.

— Ik meende dat het nogal woei, waagde ik.

— Dat meenen jelui altijd, lachte hij goedmoedig, — jullie noemt elk teugje wind een storm, maar als er werkelijk een goed windje op staat, dan loopt datzelfde aardige water zoo hard dat je het niet ontloopen kunt; dan zie je geen zeeën, enkel breken en branding, één groot wit laken lijkt de zee dan wel.

Hij zweeg even, dan: Och, je moet eigenlijk niet te veel over de zee praten, als je er zoo elken dag mee omgaat en je leven afhangt van een goeie of kwaaië luim van haar.

Lachend, — we waren buiten het dorp aan den landweg geraakt, — gaf hij mij de hand tot afscheid.

— Het ga je wel, meneer, groette hij.

— Jou niet minder, wenschte ik hem terug, — en tot weerziens.

Gelukkig scheen de maan, want anders had ik werkelijk niet geweten, hoe ik mijn wandeling van twee en half uur had moeten afdoen; een weg zonder lantaarns, en als men Bunschoten door is, passeert men ook geen enkele boerderij meer.

In het dorp ontmoette ik zoo goed als geen enkelen man, enkel meisjes en vrouwen, de meisjes arm in arm, die droegen op het hoofd roode en bonte doeken, waarvan de losse punten vloten in den wind; hun heldere kraplappen *) deinden als korte vlerken aan de schouders.

Als ik de laatste geluiden der klompen van de Bunschoter meisjes hoorde versterven, en geene nieuwe groepjes, geen enkel meer, voor mij op den maanverlichten weg opdoemen zag, begreep ik dat het lange dorp daar dan toch zeker ten einde moest zijn, en ik, hoe spijtig ook, onherroepelijk op den terugtocht was, en deze aardige menschen van Bunschoten en Spakenburg voor eerst wel niet weer terug zou zien.

S.

*) Kraplappen, oorspronkelijk zonder twijfel kroplappen geheeten, zijn de stijve vierkante doeken met een gat middenin, waardoor het hoofd gestoken wordt, en welke aan de vier punten op borst en rug worden vastgehaakt. Om den hals worden daaroverheen bonte doekjes gedragen, welke de wijde openingen der kraplappen afsluiten en voor en achter met veel spelden daarstrak over gespannen worden.

GOUDSMEEKKUNST VAN ZUID-CELEBES.

ROÏ-ROÏLI'S.

ROÏ-ROÏLI wil letterlijk zeggen tros. Wat wij hier op de afbeelding zien is een tros van toiletartikelen die tegelijk sieraden zijn. Zij behooren thuis in het binnenland van Zuid-Celebes en doen ons zien hoe een z.g. onbeschaafd volk er ook smaak op nahoudt, ook weet wat harmonie van lijn en kleur is en bovendien een verfijnde zin voor toiletartikelen bezit, want de roï-roïli is niet anders dan het in edele metalen gevatte „eau de la reine” doosje onzer grootmoeders, het wenkbrauwen-penseeltje van de actrice, en het alles bevattende étuitje van den salet-jonker, voor wien het nagelschaafje, vijltje, tandenstokertje getrouwe metgezellen zijn.

De roï-roïli rechts van de afbeelding geeft een geheel gaaf sieraad te zien, bestaande uit het ronde doosje waarin soms rijstpoeder, soms een welriekende ambersteen wordt bewaard, verder het met goud bewerkt glazen kokertje waarin volgens dr. Matthes de fijne bijenwas wordt bewaard, waarmede de lippen bestreken worden, volgens een Boegineesche vrouw echter, het zwartsel wordt gedaan waarmede de oogranden worden bestreken, en ten slotte het van onderen rond uitlopend étui voor het nagelvijltje, tandenstokertje en haartangetje.

Het sieraad links van de afbeelding was eens een roï-roïli, is nu alleen het eenzaam gebleven amberdoosje. Ketting, kokertje en étui waren successievelijk door de eigenares naar het pandjeshuis gebracht, waaruit zij haar schatten nimmer had kunnen lossen. Het amberdoosje kwam zij mij als een souvenir aanbieden toen ik haar land verliet. Ik zie nog dat oude vrouwtje voor mij zitten op den grond waar zij neergehurkt was, terwijl ze mij haar schat aanbood. Zij vroeg mij vergeving, zeide zij, dat de daarbij behorende zaken in het pandjeshuis waren! maar zij gaf wat zij had en ik wist het, dit volk kennende, welk een schat zij mij eigenlijk bood. Zoo'n sieraad is bij hen als familiestuk van grootere waarde nog dan bij ons dergelijke dingen zijn, omdat er niet alleen een soort veneratie is voor oude gebruikte zaken, maar het geluk van een gansch geslacht in die reliquiën zit en het weggeven er van dus gelijk kan staan met het weggeven van het huiselijk geluk. Behalve dus de werkelijke waarde die deze preciosa vertegenwoordigen, is de gedachte die er door die eenvoudige menschen aan verbonden wordt, van nog grootere waarde, en ik verzeke u dan ook dat ik ontroerd was, toen de oude vrouw mij haar geschonden roï-roïli als laatste groot kwam brengen. Naast de andere die behalve de chineesche steen, die tot amberdoosje dient, geheel van goud is en die ik

straks nog nader zal beschrijven, is dit gedeelte eener roï-roïli bijzonder eenvoudig, maar toch doet het niet minder voornaam aan. Het mooi bewerkte gouden dekseltje kleurt schitterend in het bruine planten-ivoor (uit de pit van een palm afkomstig), waarop rustige, als ze muziek waren zou ik zeggen „gedragen” slingermotieven, de randen vormen. Het motief van het gouden dekseltje wordt teruggevonden op de gouden versiering der zijplaatjes en op het hangertje.

Bij de grootere roï-roïli zien we het nog duidelijker hoe bewonderenswaardig de kunstenaar een zelfde motief wist te vervormen naar de plaats die het moet innemen. Wat op het ronde plaatje van de étui (de middelste figuur) geheel sluit in een cirkel, klimt op het smalle staafje als een vlug patroontje naar boven. Op de goudbedekking van het glazen kokertje is het motief prachtig volgehouden, twee keer onderbroken door een gladden rand en van boven, daar waar de koker kan opengeschroefd worden, besloten met een deftig, streng randje. Onderaan is hij geperforeerd, zoodat het vocht dat de oogen moet beschilderen, er doorheen kan. Aan de ronde amberdoos is een legende verbonden, waardoor zij den naam „Ati” gekregen heeft. „Ati” wil zeggen hart. Een jeugdige prins n.l. had eens zijn hart verloren aan een gewone dienstmaagd, die hij bij gelegenheid van een feest in een vorstenverblijf gezien had. Zij had het eerst zijn aandacht getrokken door de prachtige roï-roïli, waarvan het amberdoosje een schitterende edelsteen droeg. Inderdaad ziet men op de Boegineesche feesten de nederigste dienstmaagden met die kostbaarheden getooid, die zij dan voor een dag ter leen krijgen van haar meesteressen. Zij dienen dan eigenlijk meer als de étalagekasten van de preciosa harer hooge vrouwen. Het was dus niet onmogelijk dat het slavinetje, dat het hart van den prins stal, zoo iets moois in tijdelijk bezit had — in alle geval het amberdoosje ontving na deze liefdesgeschiedenis den naam van „ati.”

De hier afgebeelde ati is niet alleen mooi wat motieven en bewerking betreft, maar de kleuren van het grijze Chineesche potje en die van het gele en roode goud staan bijzonder goed tegen elkaar. De figuren van het gele goud zijn opgelegd en de ondergrond heeft waarschijnlijk die roode tint gekregen door een soort kleurstof. Men vergelijkte de twee kettingjes die het geheel aan den ring verbinden. Die welke aan de musketon bevestigd is, was gedurende de reis van Celebes naar Java gebroken en er moesten nieuwe verbindingsringetjes aan gezet worden.

Men ziet nu hoe weinig in overeenstemming met het andere de Javaansche goudsmid dit vervaardigd heeft. Ik wil hiermede niet zeggen dat Javaansche goudsmiden zooveel lager staan dan die op de buitenbezittingen, doch waarschijnlijk is, dat een kunstenaar als hij die deze roï-roïli vervaardigde, zulk een stijllooze reparatie niet zou aangebracht hebben. Hoe minder de menschen in aanraking zijn gekomen met de Europeesche beschaving, hoe meer ze natuurlijk hun oorspronkelijkheid behouden, en Java staat daarom meer aan dit gevaar bloot dan de buitenbezittingen, Sumatra, Borneo, Celebes en de andere eilanden. De smeedkunst is al van vroege tijden af een belangrijk beroep geweest in Indië. Eigenaardig was de groote afstand tusschen een wapensmid en een goud-, zilver- of kopersmid. De wapensmid was de kunstenaar, de andere smid, die versierselen maakte, noemde men een werkman. Eigenlijk dus juist het tegendeel van onze Europeesche waardeering, waardoor men een grofsmid een werkman en een fijnsmid een kunstenaar zou noemen. En de goud-, zilver- en kopersmeden stonden zelfs in vroegeren tijd in zulk een slechten reuk in Indië, dat volgens rechtskundige bronnen „personen die bevonden werden hun zaak met deze getuigen (de goud-, zilver- en kopersmeden) te bezweren of te defendeeren, hun proces te verliezen kwamen.” Zij werden dus wel zeer veracht. De goudsmid echter het minst van de drie; of dit zijn reden heeft in het edel metaal dat hij bewerkte, is niet aan te nemen, daar de wapensmid dan toch niet bovenaan zoude staan. Dit was voor Java. Van Sumatra komt ons gelukkig ter oore dat de goudsmiden daar „zeer geziene en betekenisvolle personen waren.”

Hoe het ook zij, kunstenaars waren zij, en waar zij nog in hun stille verborgen hoekjes werken, blijven zij het.

Het sieraad speelt een groote rol bij de volken in de warmere luchtstreken. Daar waar de warmte geen zware en kostbare kleeding gedooft, wordt het sieraad een natuurlijke uiting van welstand. Reeds de Hindoes versierden zich met ringen, oorvleugels en kronen, een gewoonte die wij nog terugvinden bij de volken uit onzen Indischen Archipel, bijv. bij bruidsparen en danseressen. Dat de uitdenking en vervaardiging van zulke sieraden dus tot een belangrijk vak leidde, is een natuurlijk gevolg. Een sieraad als wij hier voor ons hebben, eischt de rustige kalme gedachte van een eenzaam mensch, die door niets wordt afgeleid, die daar uren zit met zijn blaasbalg, zijn smeltoventje, zijn beitels en tangetjes, met zijn geduld en met zijn fantasie en wij vragen ons af: is zulk een fijnsbesnaard wezen, een deel van datzelfde ras, dat moordt, soms koppensnelt, mata glap — d.i. verblind van woede, kan zijn en in zulk een toestand overhoop steekt wie hem maar onder de oogen komt? en is de man die zulke teere, luchtige figuren kan doen leven, waarin de fantastische gedachte zoo goed volgehouden is, dezelfde man dien wij beschaving willen en ook moeten brengen?

Wij zien hier alweer dat waar wij die beschaving brengen, wij zelve er dikwijls een andere voor in de plaats krijgen. Meermalen worden wij verrast door uitingen van diepe gedachten en veredelde smaak bij de natuurvolken en het is in onze Koloniën opmerkelijk hoe daar, waar onze invloed het grootste is geweest, de eigenaardigheid en het natuurlijke schoonheidsgevoel van de inlanders dikwijls schade lijdt.

Bali en Lombok is het goudsmidsland bij uitnemendheid. De bevolking houdt daar ook van „zich mooi maken”, dat ziet men aan de mannen die zich dikwijls met bloemen boven de ooren tooien, en ook aan het mooi maken van de omgeving, men denke slechts aan de prachtige poortjes.

In Zuid-Celebes is het volk echter eenvoudiger, hoewel het zich dikwijls met uitgezochte voorname kleuren kan tooien; de roï-roïli's worden op een eigenaardige manier gedragen. De vrouwen kleeden zich n.l. in zulke lange sarongs, dat zij ze op moeten nemen om te kunnen loopen. Zij houden dus met de linkerhand dat kleedingstuk vast; toevallig of kunstmatig, trekt dit zeer gracieuze plooiën om hun slanke lichamen heen. De roï-roïli wordt in dezelfde hand gehouden en rust dus tegen dien donkeren, meest paarsch of donkerrooden, gedrapeerden achtergrond. Op een feest bij een der Boegineesche vorsten zag ik een rij dienstmaagden achter elkaar de zaal binnenkomen in deze houding;

terwijl ze in de rechterhand een blad met thee, gebak of rijst droegen. Het was een fantastisch gezicht al die slanke donkere figuurtjes in het schemerachtige licht van het groote huis, die met de gracieuze gebaren van een Oostersch volk rondgingen. Allen hadden kostbare roï-roïli's, familiestukken uit het vorstenhuis.

Sieraden of gebruiksdingen uit vreemde landen lijken zoo dood als wij ze hier brengen en in uitstallkasten te pronk leggen, of er op een tentoonstelling de eigenaardigheid die hun eigen omgeving er aan gaf, ontnemen, daarom zou ik u willen vragen die deze preciosa beziet, stel u er bij voor, een bruine smalle hand die de ketting vasthoudt, een Indisch warm kleurig kleed van donkere tint er onder, een slank vrouwenlichaam, dat met den wiegenden, lichtelijk dansenden tred door het zonlicht gaat, dat neerglijdt door een groen bladerdak of door de retsen van een van bamboe opgetrokken inlandsch huis. Dat is de roï-roïli in haar eigen, voor ons zoo mysterieuse omgeving.

M. C. KOOIJ—VAN ZEGGELEN.

Dieren en planten in het oude volksgebruik, in verband met enkele feesten.

(VASTEN-AVOND).

IN Vlaanderen worden met *Vasten-avond* allerhande koeken gebakken, genaamd bloem-koeken, d.w.z. koeken van *boekweit-meel*. Daar er elders kruid-koeken van *molsla* en *reinvaan* worden gebakken in die provincie, noemt men ze daar groen-koeken. In Reutlingen woonde een leerlooier. In den ouden tijd kwamen eens drie, schoone jonge meisjes in heel ouderwetsche kleedij in de week van *Vastenavond* hem een bezoek brengen. Zij bleven er een geruimen tijd, maar spraken nooit een enkel woord. Zij hadden meegebracht prachtige zilveren spinrokken, en sponnen er het *vlas*. Aanvankelijk was de leerlooier niet zeer ingenomen met dit bezoek. Het werd echter zoo vele jaren achter elkaar voortgezet.

Eens in de vasten brak de draad van een der spinsters. En zij zeide: „Pfi-pfatz, der phad ist broche”.

Een andere zeide:

„Hat ett der pfadpfader geseit,
Wenn der pfi pfizzer konnt,
Sollist ett pfi pfizze”.

De derde zeide daarop:

„Und du pfi pfätscht”.

Toen gingen alle drie weg, en zijn nooit meer terug gekomen. Zie: Birlinger, Volksthümliches aus Schwaben.

Bij ons had voor nog niet lang geleden met *Vastenavond* een zeker spel: *Kat-knuppelen* plaats. Datzelfde spel werd ook in Westfalen op *Aschwoensdag* gedaan, in eene ton.

Te IJperen in België werpt of wierp men eene kat uit de galmgaten van den toren naar beneden.

's Maandags vóór *Vastenavond* trokken de Heidenheimer jongens van huis tot huis, en vroegen, al zingende, stroo voor het

Foto Bern. F. Eilers.

AMSTERDAM. DE OUDEZIJD KOLK.

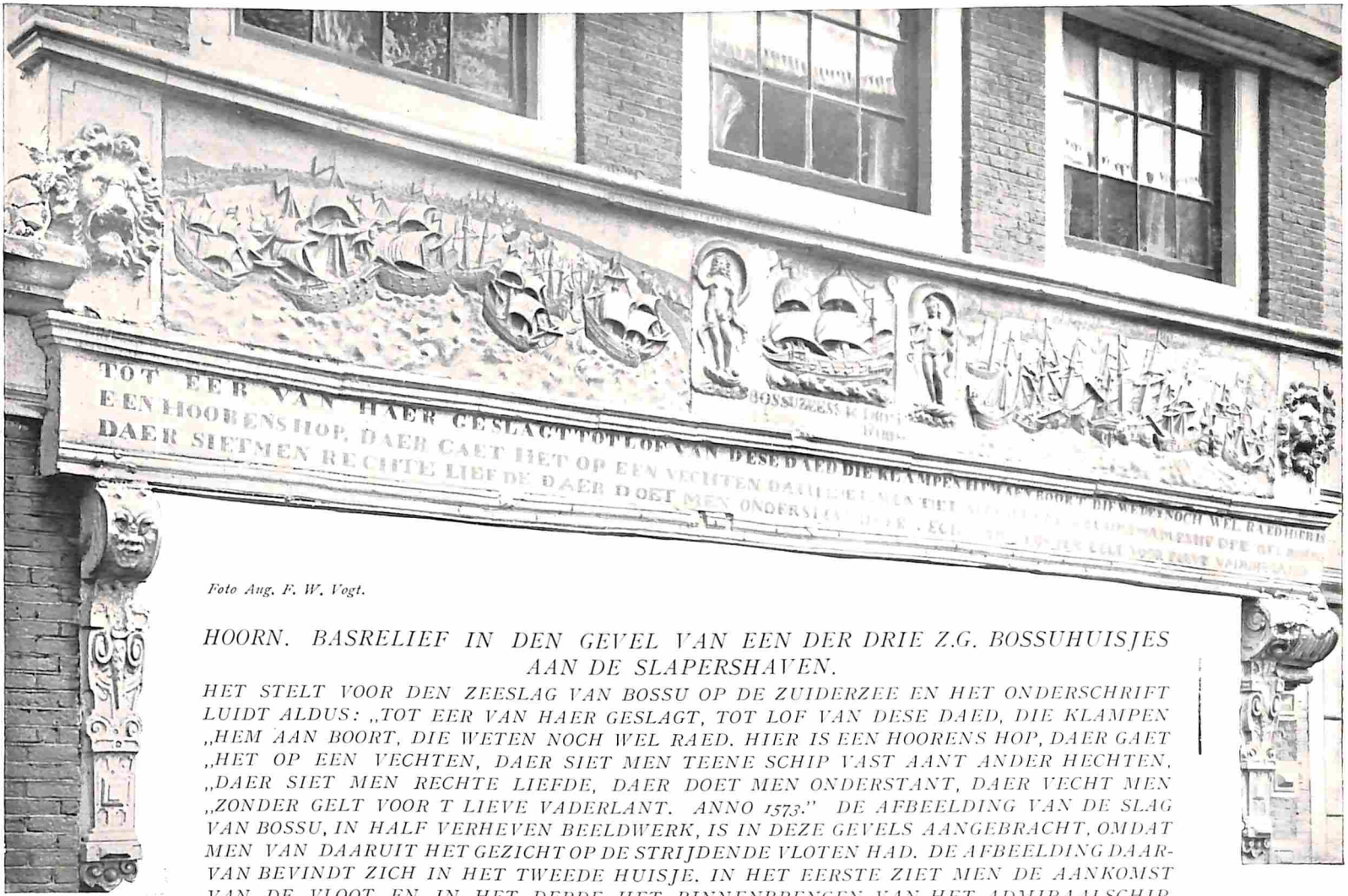

Foto Aug. F. W. Vogt.

HOORN. BASRELIEF IN DEN GEVEL VAN EEN DER DRIE Z.G. BOSSUHUISJES
AAN DE SLAPERSHAVEN.

HET STELT VOOR DEN ZEESLAG VAN BOSSU OP DE ZUIDERZEE EN HET ONDERSCHRIFT LUIDT ALDUS: „TOT EER VAN HAER GESLAGT, TOT LOF VAN DESE DAED, DIE KLAMPEN „HEM AAN BOORT, DIE WETEN NOCH WEL RAED. HIER IS EEN HOORENS HOP, DAER GAET „HET OP EEN VECHTEN, DAER SIET MEN TEENE SCHIP VAST AANT ANDER HECHTEN. „DAER SIET MEN RECHTE LIEFDE, DAER DOET MEN ONDERSTANT, DAER VECHT MEN „ZONDER GELT VOOR T LIEVE VADERLANT. ANNO 1573.” DE AFBEELDING VAN DE SLAG VAN BOSSU, IN HALF VERHEVEN BEELDWERK, IS IN DEZE GEVELS AANGEBRACHT, OMDAT MEN VAN DAARUIT HET GEZICHT OP DE STRIJDENDE VLOTEN HAD. DE AFBEELDING DAARVAN BEVINDT ZICH IN HET TWEEDE HUISJE. IN HET EERSTE ZIET MEN DE AANKOMST VAN DE VLOOT EN IN HET DERDE HET BINNENBRENGEN VAN HET ADMIRAALSCHIP.

halevuur. De grootsten uit den troep gingen naar het naburige woud, om drie van de grootste dennen, die ze dragen konden, af te kappen. Deze werden dan op een heuvel van boven tot onder met het opgehaalde stroo omwonden, en driehoekig in den grond geplaat, zoodat de toppen elkaar raakten. In den top werd dan eene mand met eene levende *kat* erin, opgehangen, terwijl tusschen de boomen bladeren, stroo en rijzen werden opgestapeld.

's Anderendaags verschenen dan de burgemeester van de plaats, de pastoor, de onderwijzers met de schoolkinderen op dien heuvel en werd er driemaal het Onze Vader gebeden. Daarin werd de brandbare massa tusschen de drie dennen aangestoken, en moest zoo de *kat* in de vlammen omkomen. Het was te doen, om de richting van den rook na te gaan, waaruit dan een goede of slechte oogst werd georakeld. (Zie Baron Sloet).

Tijdens *Vastenavond* vermaakten zich de herders en herderinnen uit Arcadië, en verkleedden zich daarvoor als *bokken* en *geiten*. Zij vierden alzoo hunnen Veldgod Pan. Dat feest heette *Spurcalia*, sporkel. Ook in deze streken werd het later gevierd, maar daarna weer door de Kerk verboden. De maand Februari heet echter nog steeds sporkel-sprokkelmaand.

In Limburg verzamelden de jongelui vroeger, onder 't zingen van eigenaardige rijmsels (o.a. in de omstreken van Blitterswijk langs de huizen eieren, boter, geld. Men maakte alles tot geld, en de vertering nam op Vastenavond-Zondag een aanvang. Men liet bij een der herbergiers ter plaatse groote kruiken met bier vullen. Daarbij werd gezongen, gesprongen en de *haan* geslagen. D.i., men kocht een haan, doodde hem, zette hem tot aan den hals in den grond of hing hem met een koord aan een boomtak. Beurt om beurt liepen de jongens erop af, en sloegen met een knuppel, in andere plaatsen weer met een ouden sabel, naar den kop. Die hem eraf sloeg was koning, en er werd luide op hem geklonken en gedronken.

In de Vogezen o.a. werden voorheen *katten* op palen gebonden. Daaronder werd dan een *Vasten-avond-vuur* aangelegd, en de *kat* verbrand. In den Elzas wierp men de *katten* in dat vuur.

In den ouden tijd werden de wortels, de bloemen en de bessen van 't *Lelietje der dalen* in den winter gedroogd. In de *Vasten-avond* week werd daarvan thee gezet, welke goed was tegen valende ziekte en zenuwlijden.

In Mecklenburg plukt men heden nog het Bilzenkruid op St. Jansdag tusschen 11—12 uur. Het moet drogen tot in de 1e *Vasten week*, waarna het de kracht heeft, om het behekst vee, na ermee beroekt te zijn, te genezen.

Te Buggenum in Limburg vierde voorheen oud en jong *Vastenavond*. Dit feest bestond in 't zoogenaamde „voe-jagen”. Grooten menschen reden die dagen te paard naar een *gans*. Deze was daarvoor vet gemest, en werd dan tusschen twee palen aan een touw opgehangen, hoog genoeg om tusschen de palen door

den ruiter te laten passeeren. In vollen draf moest er onder door worden gehold, en dan naar den kop van het beest grepen, om dien af te trekken. Dat feestelijk spel heette „de gans rijden”. Wie den kop aftrok was de held, en werd triomfantelijk rondgevoerd.

Deze *gans* werd 's avonds gebraden en door de ruiters gezamenlijk, onder 't nuttigen van een ferm glas bier verorberd. Ook de kleinere jongens hadden een spel in dien geest. Eerst droegen zij den *haan* rond op een stok. Daarna werd deze eveneens tusschen twee boomen in eene wei opgehangen, en op stokpaarden gezeten, werd beurt om beurt naar den kop van 't dier gegrepen. Nadat de kop eraf was, werd eveneens met den held en de buit door 't dorp rondgetrokken, onder 't zingen van liederen op den *haan*. (Zie verder Welters).

In Stralsund bestond nog in de 15e eeuw een afschuwelijk gebruik. Daar deed men in de *Vastenweek* een man eene aan een paal vastgespijkerde *kat* doodbijten. Wie zulks deed in tegenwoordigheid van den burgemeester, werd onder 't jubelen der bevolking als de held van den dag tot katten-ridder geslagen. (Zie Iähns Glaube und Geschichte der Deutsche).

Op *Aschwoensdag* is in Limburg op vele plaatsen het hoofdmenu: *haring* met boonen. In Neeritter e.m.a. plaatsen werd en wordt nog op dien dag na de Hoogmis in de herbergen de *haring gesprongen*, d.w.z. men hangt *haringen* op aan een balk in de gelagkamer. De bezoekers der herberg nemen een aanloop en happen naar den kop van den haring. Wie dien afbijt mag hem nemen, en bij een boterham, die hem daarvoor gratis wordt verstrekt opeten.

In „Die Deutsche Opfergebräuche” van Ulrich Iähn staat nog het volgende te lezen uit Voor-Pommeren omtrent 1550:

„Up den *Vastelavondt* so hadden de Schöler gemeintlich einen pott thogerechtet, dar was eine lebendige *Katze* inne, der wezen ledder umme de vöthe gewunden und gebunden; den poth schmiten sie met nedder, wenn de hunger dock viel. So sprank de *katte* dar uth, konde sus nergens mit den klawern hechten; die jagenden de jungern so lange bis se dode quam; so was der *vasen* der hals entweg. Vroeger noemden o.a. de boeren in Limburg den eersten Zondag na *Vasten* den Fakkels-Zondag. Zij zeiden dat, als men op dien dag met een brandende fakkel van *boekweit*-stroo onder de boomen doorliep, inzonderheid *pere*- en *appel*-boomen, dan overvloedig fruit zoude wassen.

De Lielingsboom van de Germanen was de *Linde*. Bijna elke klein plaatsje had er eene, waaronder verpoosd en vergaderd werd. Men leest immers, dat nog in Hessen tot in 1852 alle openbare afkondigingen onder de dorpslinden werden gedaan. Op kermis, en met *Vastenavond* werd onder hunne wijd vertakte kruinen gedanst.

PRIMITIEVEN.

OPMERKELIJK, en wel een bewijs voor den eenvoud van bedrijf en leven der heidebewoners, is de primitieve uitrusting van een Veluwschen schaapherder. Zijn „kluutschup”, waarmede hij zoo behendig de uitgestoken aardkluitjes vlak voorbij de afdwalende schaapjes weet neer te slingeren, dat deze verschrikt tot den troep terugkeeren, is nog steeds de eenvoudige slingerstaf van den oermensch op een der eerste ontwikkelingsstrappen, al is het schopje aan het uiteinde dan ook thans van ijzer.

Waar zoo menigeen tegenwoordig reeds het lucifersgebruik te boven is en een automatische aansteker met zich omdraagt, hebben wij een scheper datzelfde instrument nog wel eens in zijn primitiefsten staat zien gebruiken.

Het bestond uit drie stukken, een afsluitbaar koperen tondeldoosje met verkoold linnen gevuld, een scherpkantig stuk staal en een vuursteenschilfer. Met de linkerhand werd de geopende tondeldoos omklemd, duim en wijsvinger hielden den vuursteen. De rechter deed dan het slagstaal uit den scherpen steenrand vonken slaan, welke in het licht brandbare tondel (tintel-ton, zei men bij ons) spattend, alras vuur te zien gaven. De over het veld strijkende wind, of anders de bolle wangen, deden de rest om voldoende gloed te verkrijgen.

Hoewel een Veluwsche scheper over veel vrijen tijd beschikt, welke hem naar knutselwerk of handenarbeid zouden doen omzien, geeft hij de voorkeur aan het bespiegelend dolce-far-niente.

't Is al heel mooi als hij een natuurstok naar vlaggestoktrant van een in de bast uitgesneden slingerlijn weet te voorzien.

Andere primitieve versieringstechniek vonden we ginds in relieffletters of -figuren, geslagen in het tabaksdoosdeksel. Ook geldt als zoodanig een gevlamde kuierstok van rozenhout.

Een rechte tak van den wilden rozelaar wordt geschild en een tijzlang wordt de koemest gestoken in den stal bewaard en verkrijgt daardoor een roodbruine kleur. Boven een kaarsvlam wordt de stok dan over de volle lengte van zwarte schroeiplekken voorzien.

Voor versiering van het eigen lichaam worden zilveren ringetjes in de ooren nog steeds gewaardeerd, evenals vele aanhangers en een signet aan den zwaren horlogeketting over het Zondagsche vest een begeerden pronk vormen.

Vechtende Veluwsche boerenknechts — 't gaat meest tusschen die van verschillende buurten en om de gunsten van een tot de buurt behoorend meisje — klemmen de stalen tabaksdozen in de vuisten, evenals onze antidiluviaansche voorvaderen hun eolithen tot den slag omklemd hielden. We hoorden zelfs van tabaksdozen met een koperen erop gesoldeerd, strijdwapens van hetzelfde kaliber als de knodsen der bewoners van de Matty- of Gilbert-eilanden, welke werktuigen met haaiantanden of rogstekels zijn bezet.

Zeker, we weten dat zulke primitieven tot de uitzonderingen gaan behooren, doch wilden hun laatste verschijningen in het cultuurleven van onzen tijd toch even memoreeren. G.

Typha's (Lischdodden) in werking.

DE voortplanting der soort en de middelen om het uitsterven te verhinderen, zijn zeer zeker te rekenen onder de meest interessante biologische functies. Overal ziet men dan ook in de natuur talrijke organen, die belast zijn met het verrichten dezer werkzaamheden, waardoor elk individu in staat wordt gesteld, niet één, maar een groot aantal nakomelingen het leven te schenken.

Op vele wijzen wordt de zaadontwikkeling en de verspreiding bevorderd, waarbij het niet zelden gebeurt, dat omstandigheden van buiten af, krachtig tot de verspreiding meewerken, iets, wat bijzondere inrichtingen aan het zaad of aan de vrucht mogelijk maken. Behalve eene zoo groot mogelijke zaadhoeveelheid, is een krachtige verspreiding gewenscht, waardoor op grooter en

kleiner afstand van de moederplant goed uitgegroeide nakomelingen kunnen leven, terwijl bij een ondoelmatige of onvolkomen verspreiding het aantal kiemplanten, 't zij door wederzijdsche drukking, 't zij door het elkaar ontnemen van het noodige voedsel, verstikken of verkwijnen.

Door al deze factoren wordt de plant in staat gesteld, ondanks de meest ongunstige omstandigheden, zich en haar soort te handhaven. Dit wordt wel is waar ook nog bereikt door uitloopers, wortelstokken, bollen, knollen, etc., maar het zaad is toch in elk opzicht het voornaamste voortplantingsmiddel.

Ofschoon de belangstelling van botanici en plantenliefhebbers in het algemeen zich eerst richt op de bloem met haar kleuren en geuren, zoo levert een meer diepgaande studie van het zaad en de zaadverspreiding steeds nieuwe en verrassende biologische gezichtspunten. Ook zijn er vruchten en zaden, die door vorm, kleur en merkwaardige inrichting veel meer dan de bloemen- of bloeiwijzen de aandacht trekken, zelfs van niet-plantkundigen. Daaronder mag men de Lischdodde, „Typha angustifolia” zeker in de eerste plaats noemen.

Wie kent haar bloemen? Wie weet er van den lossen cilinder met lichte stuifmeelbloempjes,

die in den wind hun grootsten bondgenoot vinden, om hun gewichtige levenstaak naar behooren te volbrengen? Heeft iemand wel eens die losse aar uit elkaar geplozen en gezien, hoe zij bestond uit een groote massa mannelijke bloempjes, elk van drie meeldraadjes, op een steeltje vereenigd en van enkele haartjes voorzien? Och, dat alles ontgaat den oppervlakkigen beschouwer; slechts enkele plantenenthousiast, die wil doordringen in het wonderlijke wezen dezer planten, zal van die mooie mannelijke typha-aar kunnen verhalen; de andere kennen slechts donkerbruine fluweelen donzen „doetebollen”, „duikelaars” of hoe ze in z'n omgeving anders mogen heeten. In Makart-bouquetten is de lischdodde een van de meest effectvolle planten en sierlijk pronken ze tusschen de frisch oranjekleurige lampions van *Physalis alkekengi* of vormen een harmonisch geheel met het zilverglinster van Judaspenningen.

En omdat ze jaren lang goed blijven, wordt hun een eereplaats gegeven tusschen de zilverwitte bloempluimen van het Pampasgras en andere siergrassen, immortellen en alle planten, die zich goed laten drogen. De eerste kennismaking met de lischdodde zal voor velen wel in een of ander salon of schildersatelier geweest zijn en licht zou men wenen, dat de zonderling sigaarvormige, soms walddoornachtig gebogen aren uit verre landen ingevoerd zijn, om in zoo'n kunstbouquet goeden sier te maken.

En toch, die typha's, die zoo vaak met allerlei uitheemsche siergewassen in combinatie aangeetroffen worden, zijn kinderen van onzen vaderlandschen bodem. Ze groeien aan den oever van plassen en meren en vormen er een eigenaardige versiering tusschen het hooge, immer wuivende riet, met een rijkdom van zwanebloem, fonteinkruid en pijlkruid rond zich. Hoe mooi komen die stevige kolven uit te midden van het teere kantwerk, waarmee de schermbloemigen, sluiers weven langs de boorden van plassen en vaarten! Zóó gezien, zijn de typha's een aangename verschijning voor een ieder, die een fijnen harmonischen geest bezit, die niet alleen oog heeft voor de levensschoonheid in het grootsche en verhevene, doch ook met aandacht het levensproces weet te volgen van een zoo weinig pretentieuze en zoo algemeene plant als de lischdodde.

Want „algemeen” is ze. De namen Hanebollen, Hanekollen (Texel), Ruggemeters (Kuilenburg), waterknodsen, pommels, pompons, dullen, duren, of doedels, biezegras, enz. waarbij ik nog vele andere zou kunnen voegen, pleiten er voor en de groote verspreiding, welke ze niet alleen in ons land, doch ook in het buitenland genieten, hebben ze te danken aan de prachtige uitrusting, waardoor ze met succes den levensstrijd weten vol te houden en zelfs dáár zegevierend hun „dullen” opsteken, waar de mensche lijke cultuur geest en winzucht vele verhindert, die ten volle te ontwikkelen.

D. J. VAN DER VEN.

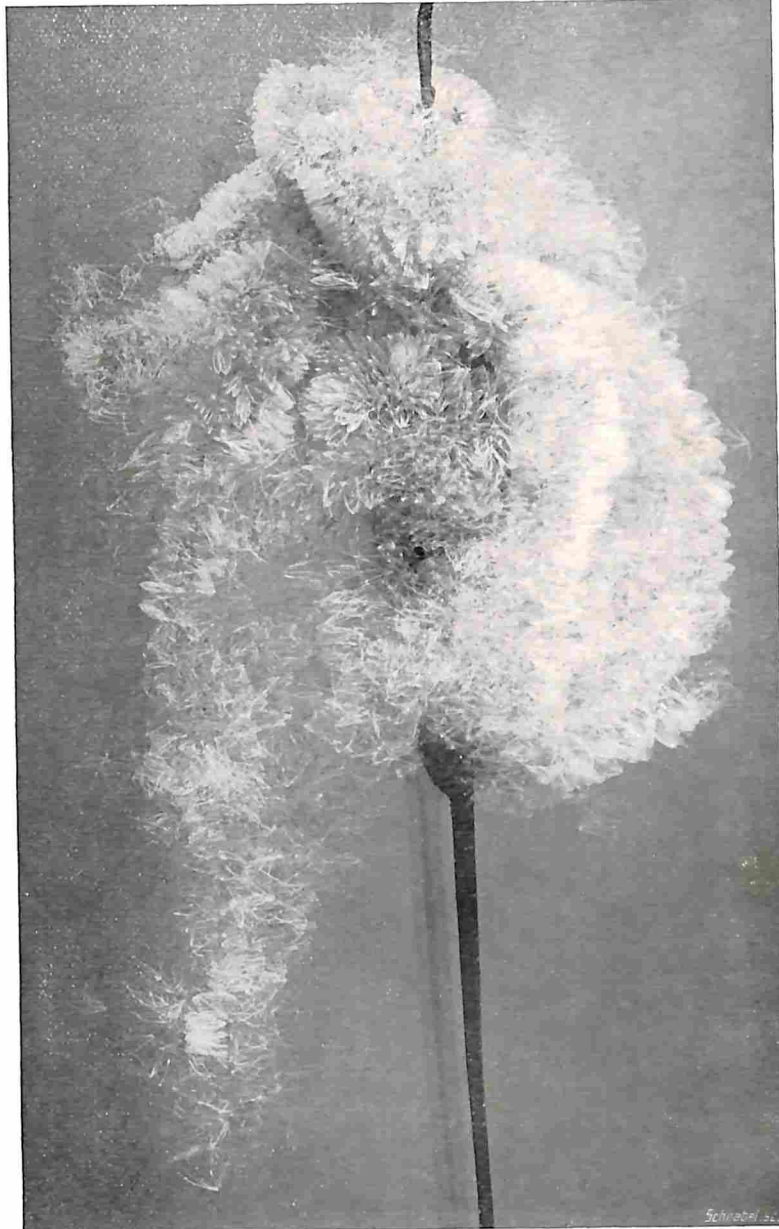

Foto Jos. Raemaekers.

EEN LISCHDODDE IN VOLLE ACTIE.